

مطالعه انعطاف‌پذیری ریختی شکل بدن ماهی کاراس (*Carrassius auratus*) مطالعه موردی جمعیت‌های رودخانه سفیدرود و دریاچه آلاگل

چکیده

شکل بدن ماهیان یک شاخص مهم برای رفتارهای شناگری و انتخاب زیستگاه می‌باشد. ماهی کاراس (*Carrassius auratus*) به‌عنوان یک‌گونه غیربومی، توانایی بالایی در سازگاری با شرایط محیطی زیستگاه‌های مختلف دارد. از این‌رو این تحقیق باهدف بررسی انعطاف‌پذیری ریختی شکل بدن دو جمعیت این‌گونه در دو سیستم آب ساکن و جاری با استفاده از روش ریخت سنجی هندسی به اجرا درآمد. تعداد ۶۷ نمونه ماهی کاراس از رودخانه سفیدرود و دریاچه آلاگل توسط دستگاه الکتروشوکر صید گردید. برای استخراج داده‌های شکل در روش ریخت سنجی هندسی، از سمت چپ سطح جانبی نمونه‌ها عکس‌برداری گردید و بر روی تصاویر دوبعدی حاصل با استفاده از نرم‌افزار TpsDig2 تعداد ۱۵ نقطه لندمارک گذاشته شد. پس از روی هم‌گذاری جایگاه لندمارک‌های نمونه‌ها با استفاده از آنالیز پروکراس، مقایسه شکل بدن دو گروه با استفاده از آنالیزهای چند متغیره DFA و Manova انجام شد. مصورسازی تغییرات شکل بدن میانگین جمعیت‌ها توسط نمودار wireframe صورت پذیرفت. تفاوت معنی‌داری بین شکل بدن دو جمعیت مورد مطالعه یافت شد ($P < 0.001$). مقایسه شکل بدن نشان داد که ماهیان رودخانه سفیدرود شکل بدن پهن، سر بزرگ و ساقه دم نسبتاً کوتاه‌تری نسبت به ماهیان دریاچه آلاگل داشتند. نتایج این مطالعه، انعطاف‌پذیری ریختی شکل بدن ماهی کاراس را با ویژگی‌های محیطی زیستگاه تأیید نمود. با توجه به اینکه مدت‌زمان طولانی از معرفی این‌گونه به آب‌های داخلی کشور نمی‌گذرد، از این‌رو در مورد ماهی کاراس، نوع زیستگاه و ویژگی‌های آن در مقایسه با تمایز ژنتیکی، می‌بایست به‌عنوان عامل اصلی مؤثر بر شکل بدن در نظر گرفته شود.

واژگان کلیدی: ریخت سنجی، انعطاف‌پذیری ریختی، رودخانه سفیدرود، دریاچه آلاگل، *Carrassius auratus*

سولماز احمدی^۱

سهیل ایگدري^۲

نرگس جوادزاده^{۳*}

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد گروه شیلات، واحد اهواز،

دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

۲. استادیار گروه شیلات، دانشکده منابع طبیعی، پردیس

کشاورزی و منابع طبیعی کرج، دانشگاه تهران، تهران،

ایران

۳. استادیار گروه شیلات، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی،

اهواز، ایران

*مسئول مکاتبات:

nargesjavadzadeh@yahoo.com

کد مقاله: ۱۰۳۹۱-۱۳۹۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۱/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۳/۱۶

این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی

ارشد است.

مقدمه

شکل بدن موجودات زنده، یکی از اجزای مهم ریخت‌شناسی آن‌ها می‌باشد که می‌تواند بیانگر ویژگی‌های مهم آن از قبیل استراتژی تغذیه، کیفیت حرکت و موفقیت تولیدمثلی باشد و این شکل در نتیجه سازگاری در فرآیند تکامل در آن موجود حاصل شده است (Guill et al., 2003). فاکتورهای محیطی به‌عنوان یک نیروی قدرتمند در شکل‌دهی ریخت موجودات طی فرآیند فردزایی شناخته‌شده‌اند (Costa and Cataudella, 2007). در این بین، ماهیان توانایی بالایی برای سازگاری به شرایط مختلف محیطی برای ادامه حیات دارند (Nacua et al., 2010). شکل بدن، یک شاخص مهم برای رفتارهای شناگری و انتخاب زیستگاه در ماهیان می‌باشد (Webb, 1982). از این‌رو شکل بدن نه تنها انعکاس‌دهنده ویژگی‌های ژنتیکی بلکه منعکس‌کننده وضعیت محیط زندگی و زیستگاه ماهی می‌تواند باشد (Guill et al., 2003). مطالعه تغییرپذیری ویژگی‌های بوم‌شناختی و ریخت‌شناسی جمعیت‌های یک‌گونه که در محیط‌های متفاوت از نظر خصوصیات زیستگاهی هستند، امکان درک و فهم

بهبتر تغییرات در ویژگی‌های جمعیتی را در مقابل تغییرات محیطی فراهم می‌نماید (Kuliev, 1988). تغییرپذیری فنوتیپی جمعیت‌های یک‌گونه، در محیط‌های متنوع، پدیده‌ای است که در نتیجه اثر فاکتورهای محیطی بر روی اجداد جمعیت‌های یک‌گونه در راستای پدیده سازش و گونه‌زایی حاصل می‌گردد (Adams et al., 1998). از جمله ابزارها در مطالعه تغییرپذیری ریختی شکل بدن، مطالعات ریخت سنجی است که در بسیاری از مطالعات زیستی مورد استفاده قرار می‌گیرد. مطالعه شکل بدن جانداران موضوع تحقیقات متعددی بوده است ولی اخیراً روش‌های ریخت سنجی هندسی در مطالعه روند تغییرات شکل بدن جانداران به کار گرفته شده است (Rohlf, 1998; Zelditch et al., 2004). روش‌های ریخت سنجی هندسی ابزار مناسبی جهت آنالیز اشکال هندسی می‌باشند که استخراج اطلاعات جایگاه فضایی متغیرهای ریختی و آنالیز آن‌ها را با استفاده از آزمون‌های آماری چند متغیره امکان‌پذیر می‌سازد (Zelditch et al., 2004). آنالیز شکل، از جمله ابزارهای مهم در مطالعات زیست‌شناسی برای درک شباهت‌ها و تفاوت‌ها و تنوع‌های ریختی ناشی از فرآیند تغییرپذیری ریختی می‌باشد (Bookstein, 1991). ریخت سنجی در واقع یکی از شاخه‌های علم ریاضی می‌باشد که در گستره وسیعی از علوم از تکامل و اکولوژی تا علم پزشکی کاربرد دارد (Tjarks, 2009). روش‌های ریخت سنجی به دو گروه تقسیم می‌شوند، (۱) روش تجزیه و تحلیل‌های آماری چند متغیره فواصل اندازه‌گیری شده که ریخت سنجی سنتی نام دارد و (۲) روشی بر پایه آنالیز مختصات لندمارک‌ها و ترسیم گرافیکی و هندسی شکل که ریخت سنجی هندسی خوانده می‌شود روش ریخت سنجی هندسی توانایی بسیار بالایی را در مطالعات زیست‌شناسی به‌ویژه با استفاده از ابزارهای آماری چند متغیره برای توصیف الگوهای تغییر، شباهت و تنوع از خود نشان داده است. در ریخت سنجی هندسی مقایسه بین فرم‌های زیستی بر اساس مختصات نقاط مجزا، لندمارک‌ها می‌باشد که بر اساس معیارهایی از جمله هومولوگ بودن انتخاب می‌شود (Rohlf and Marcus, 1993; Bookstein, 1991).

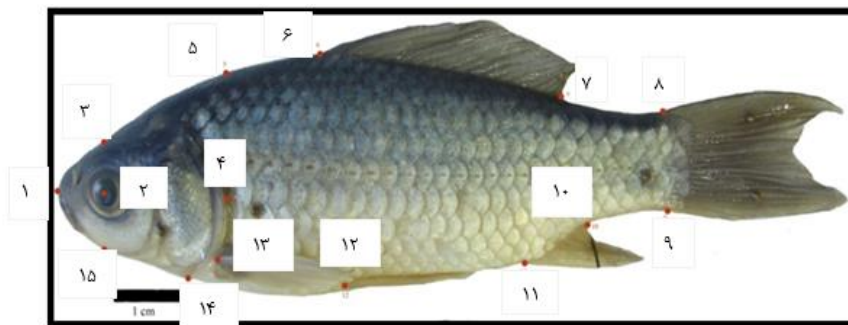
تاکنون در داخل کشور مطالعه‌ای در زمینه بررسی شکل بدن ماهی کاراس (*Carrassius auratus*) با استفاده از روش ریخت سنجی هندسی انجام نشده است. صیاد بورانی طی سال‌های ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۶ مطالعه ترکیب سنی، ترکیب جنسی، مراحل رسیدگی جنسی، محاسبه ضرایب رشد شامل L_{∞} ، K ، بررسی ضرایب مرگ و میر (طبیعی، صیادی و کل) و بررسی صید ماهی کاراس را در تالاب انزلی انجام داد. باقری (۱۳۸۹) ویژگی‌های زیستی ماهی کاراس در شرایط خاص مصب رودخانه گرگان را بررسی نمود. تحقیقات متعددی در خارج از ایران با استفاده از روش ریخت سنجی هندسی بر روی گونه‌های مختلف و برای پاسخ به سؤالات متعدد صورت پذیرفته است، Angelo و همکاران (۱۹۹۶) با استفاده از روش ریخت سنجی هندسی، تفاوت‌های موجود در شکل بدن قزل‌آلای قهوه‌ای دورگه و نژاد مدیترانه‌ای و آتلانتیکی را بررسی کردند. شکل‌های ارائه شده کمک زیادی به تشخیص سویه مدیترانه‌ای از سویه آتلانتیکی کرد، البته شناخت ماهی قزل‌آلای دورگه تصادفی بود چراکه بسیار نزدیک به قزل‌آلای مدیترانه‌ای می‌باشد. Guill و همکاران (۱۹۹۶) با استفاده از تکنیک‌های مورفومتریک هندسی (GM) تغییرات شکل بدن را بین ماهیان ماده ۵ گروه از گونه‌های *Etheosto manigrum*، *Etheosto macaeruleum* و *Etheosto mastigmaeum* بررسی نمودند. تجزیه و تحلیل واریانس چند متغیره، تفاوت معنی‌دار قابل توجهی را در شکل بدن در میان جمعیت‌ها نشان داد. Carpenter (۱۹۹۶) رابطه فرم بدن و عادت غذایی را در ماهیان دو خانواده Lethrinidae و Serranidae با استفاده از روش‌های ریخت سنجی هندسی بررسی کردند. Angelo و همکاران (۱۹۹۶) تغییر شکل بدن باس دریایی (*Dicentrarchus labrax*) را در هنگام رشد در شرایط مختلف با استفاده از روش ریخت سنجی هندسی مطالعه نمودند. در مطالعه‌ای که Hendry و همکاران (۲۰۰۲) با استفاده از ریخت سنجی هندسی انجام دادند به این نتیجه رسیدند که تغییرات نوع طعمه و قابل دسترس بودن طعمه می‌تواند تفاوت‌ها را در شکل‌های ریخت ساختی، مربوط به تغذیه، همانند تغییرات مشاهده شده در اندازه سر و موقعیت چشم، افزایش دهد. Angelo و همکاران (۲۰۰۰) تغییرپذیری شکل بدن ماهی *Diplodus puntazzo* را با استفاده از دو روش مورفومتریک هندسی و روش برون‌خطی بررسی نمودند و به نتایج جالبی دست یافتند. نتایج در هر دو روش بسیار شبیه هم بود. Andersson و همکاران (۲۰۰۶) اثر دو فاکتور را بر شکل و کارایی بدن ماهی کاراس در یک آزمایش بررسی کردند، این ماهی زمانی که از زئوپلانکتون‌ها تغذیه می‌کرد، رشد بدن به صورت باریک و زمانی که از شیرونومیدهای کف زی تغذیه می‌کرد، رشد بدن به صورت پهن بود، علاوه بر این، حضور جامانده‌های شیمیایی از غذای اردک‌ماهی بر شکل بدن ماهی کاراس تأثیر می‌گذاشت، در غیاب جامانده‌های غذای اردک‌ماهی،

شکل بدن باریک و در حضور آن شکل بدن پهن بود. عمل جستجوی غذا در حضور جامانده غذای اردک‌ماهی زمانی که شیرونومیدهای به‌عنوان طعمه به آن‌ها داده می‌شد، کم بود. نتایج این تحقیق اظهار می‌کند که تغییر در شکل بدن به‌طور غیرمستقیم می‌توانست به‌واسطه تغییرات در عمل جستجوی غذا، تعدیل شود، نهایتاً تغییرات شکل بدن القاشده بر بازده عمل جستجو غذا تأثیر گذاشت. Nacua و همکاران (۲۰۱۰) با استفاده از روش ریخت‌سنجی هندسی تغییرات شکل بدن میان دو جمعیت *Glossogobius* صیدشده از دو دریاچه Lanao و Buluan را بررسی کردند. شکل بدن در بین هر دو جمعیت نشان‌دهنده تفاوتی اساسی بود. ماهیانی که از دریاچه Lanao صیدشده بود دارای سر بزرگ‌تر، دهانی باریک‌تر و باله پستی درازتر و همچنین باله مخرجی درازتر نسبت به ماهی صیدشده از رودخانه Buluan بود. Haas و همکاران (۲۰۱۱) با استفاده از روش ریخت‌سنجی هندسی تغییر شکل بدن ماهی *Cyprinella venusta* صیدشده از رودخانه Mobile (ایالات‌متحده آمریکا) و مخزن آب ساکن را مقایسه کردند. نتایج این تحقیق نشان داد شکل بدن ماهی صیدشده از رودخانه با شکل بدن نمونه آب ساکن فرق می‌کند. ماهیان ساکن مخازن آب دارای بدن پهن، سر کوچک‌تر و باله پستی کوتاه‌تر بودند همچنین باله پستی و چشم آن‌ها نیز در موقعیت جلوتر نسبت به نمونه رودخانه‌ای بود. ماهی کاراس یک‌گونه غیربومی است که در گستره وسیعی از اکوسیستم‌های آبی ایران پراکنش دارد (عبدلی، ۱۳۷۸). این ماهی در آب‌های ساکن و یا آب‌های تقریباً ساکن با سرعت ناچیز که پوشیده از گیاهان آبی می‌باشند زندگی کرده و غالباً به همراه ماهیان برکه‌ای دیده می‌شود (Coad, 2013). ماهی کاراس به‌واسطه رقابت برای منابع اکولوژیکی یک اکوسیستم، آثار نامطلوبی بر گونه‌های بومی دارد (عبدلی، ۱۳۷۸). این‌گونه مقاوم می‌تواند در آب‌های حاوی گیاهان آبی فراوان، اکسیژن کم و آلودگی بالا زیست نماید. آن‌ها همچنین می‌توانند چندین ساعت بیرون از آب زنده بمانند و حتی ممکن است خودشان را به‌صورت موقت در گل‌ولای پنهان نمایند و نسبت به گل‌آلود بودن آب (برای مثال خاک رس تا میزان ۲۲۵۰۰۰ میلی‌گرم در لیتر)، pH از ۴/۵ تا ۱۰/۵، دماهای بسیار بالا و درجه شوری بالا مقاوم هستند (Coad, 2013). با توجه به حضور ماهی کاراس در اکوسیستم‌های آبی مختلف شامل آب‌های جاری و ساکن، به دلیل توانایی بالای آن در سازگاری به شرایط محیطی زیستگاه‌های مختلف، این سؤال پیش می‌آید که چه فرآیند سازگاری ریختی در شکل بدن این‌گونه به وقوع می‌پیوندد تا به ویژگی‌های آن زیستگاه‌ها سازگار گردد. از این‌رو به‌منظور پاسخ به این سؤال، تحقیق حاضر باهدف بررسی تغییرپذیری ریختی شکل بدن دو جمعیت ماهی کاراس در دو سیستم آب ساکن (دریاچه آلاگل) و جاری (رودخانه سفیدرود) در حوضه دریای خزر با استفاده از روش ریخت‌سنجی هندسی به اجرا درآمد. مطالعه انعطاف‌پذیری ویژگی‌های ریخت‌شناختی جمعیت‌های یک‌گونه که در محیط‌های متفاوت از نظر خصوصیات زیستگاهی هستند، امکان درک بهتر نحوه پاسخ جمعیت‌های یک‌گونه به تغییرات محیطی را فراهم می‌نماید (Kuliev, 1988).

مواد و روش‌ها

در مجموع تعداد ۶۷ عدد ماهی کاراس از رودخانه سفیدرود (۱۰۱/۸۹' ۰۱' ۳۷° N، ۳۷'۵۸/۱۲" E، ۴۹°) (۳۰ عدد) و دریاچه آلاگل (۲۳/۳۶' ۳۵' ۳۷° N، ۴۲/۴۸' ۲۰' ۳۷° E) (۳۷ عدد) از حوضه دریای خزر توسط دستگاه الکتروشوکر صید شدند. ماهیان صیدشده پس از بیهوشی در محلول گل میخک، در فرمالین بافری ۱۰ درصد تثبیت شدند و سپس برای ادامه مطالعات به آزمایشگاه منتقل گردیدند. به‌منظور کاهش تغییرات شکل بدن ناشی از رشد آلومتریکی، فقط نمونه‌های بالغ و بزرگ‌تر از ۱۰۰ میلی‌متر انتخاب شدند. از سمت چپ سطح جانبی نمونه‌ها با استفاده از دوربین دیجیتال با قدرت تفکیک شش مگا پیکسل عکس‌برداری شد و برای استخراج داده‌های شکل تعداد ۱۵ لند مارک تعیین گردید (شکل ۱). لند مارک‌ها با استفاده از نرم‌افزار TpsDig2 بر روی تصاویر دوبعدی قرار داده شدند. روی هم گذاری جایگاه لند مارک‌های نمونه‌ها با استفاده از آنالیز پروکراست (Generalised Procrustes Analysis) به‌منظور حذف تغییرات غیر شکل (شامل مقیاس، جهت و موقعیت) صورت پذیرفت (Zelditch et al., 2004). برای مقایسه اندازه نمونه‌های جمعیت‌های مورد مطالعه از اندازه مرکز (Centroid Size) که توسط نرم‌افزار Past محاسبه گردید، استفاده شد. اندازه‌های مرکز نرمال شده دو جمعیت سفیدرود و دریاچه آلاگل توسط Ttest مورد مقایسه قرار گرفتند. داده‌های

حاصل از شکل بدن جمعیت‌های مورد مطالعه با استفاده از آنالیزهای چند متغیره تجزیه به مؤلفه‌های اصلی (PCA)، تحلیل تشخیصی (DFA) و تجزیه واریانس چند متغیره (Manova) توسط نرم‌افزارهای PAST ویرایش ۲/۱۰ و MorphoJ مورد تحلیل قرار گرفتند. مصورسازی تفاوت شکل بدن میانگین (Consensus configuration) دو جمعیت نسبت به یکدیگر با استفاده از نرم‌افزار MorphoJ و توسط شبکه wireframe صورت پذیرفت.

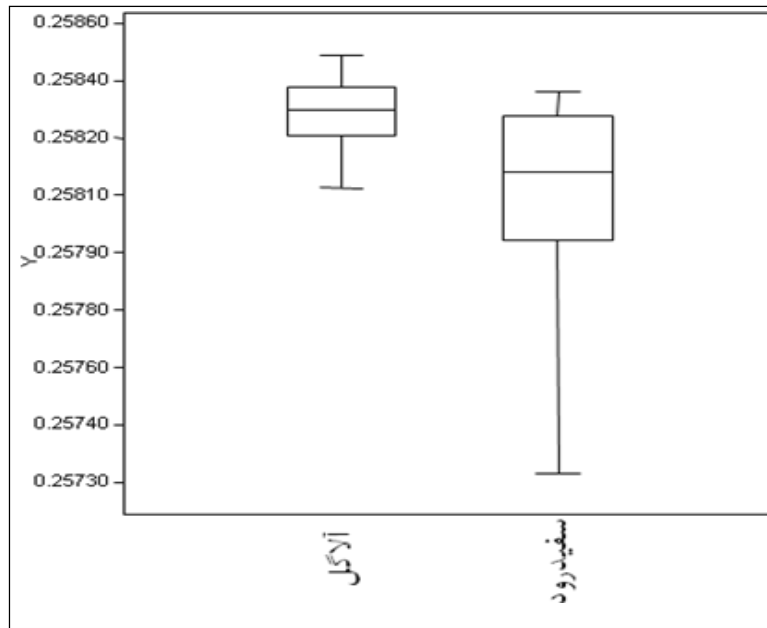

شکل ۱: لند مارک‌های تعیین شده بر روی نمونه‌های کاراس (*Carrassius auratus*).

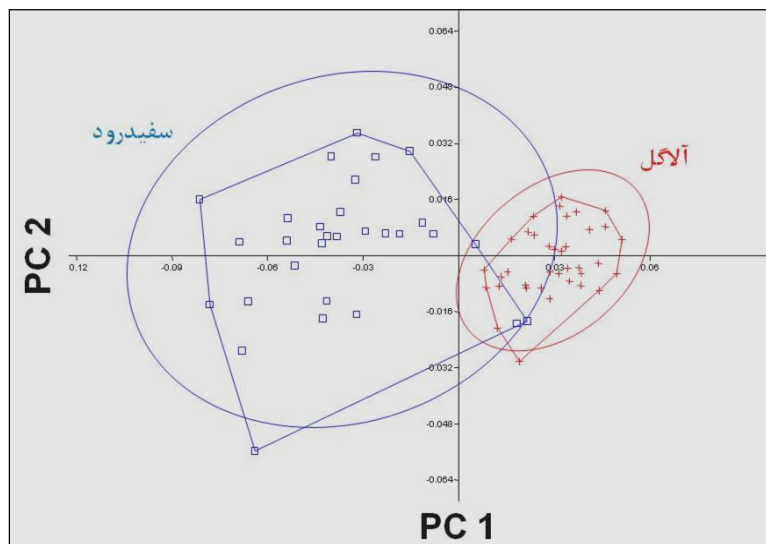
۱- ابتدایی‌ترین بخش پوزه در قسمت فک بالا، ۲- نقطه وسط چشم، ۳- امتداد خطی عمود از لند مارک شماره ۲ به سمت بالای بدن، ۴- انتهای‌ترین قسمت سرپوش آب‌ششی، ۵- امتداد خطی عمود از لند مارک شماره ۴ به سمت بالای بدن، ۶- ابتدای قاعده باله پشتی، ۷- انتهای قاعده باله پشتی، ۸- انتهای ساقه دم در قسمت بالایی، ۹- انتهای ساقه دم در قسمت پایینی، ۱۰- انتهای قاعده باله مخرجی، ۱۱- ابتدای قاعده باله مخرجی، ۱۲- ابتدایی‌ترین نقطه قاعده باله شکمی ۱۳- ابتدایی‌ترین نقطه قاعده باله سینه‌ای، ۱۴- بخش زیرین شکاف آب‌ششی و ۱۵- امتداد خطی عمود از لند مارک شماره ۲ به سمت پایین بدن.

نتایج

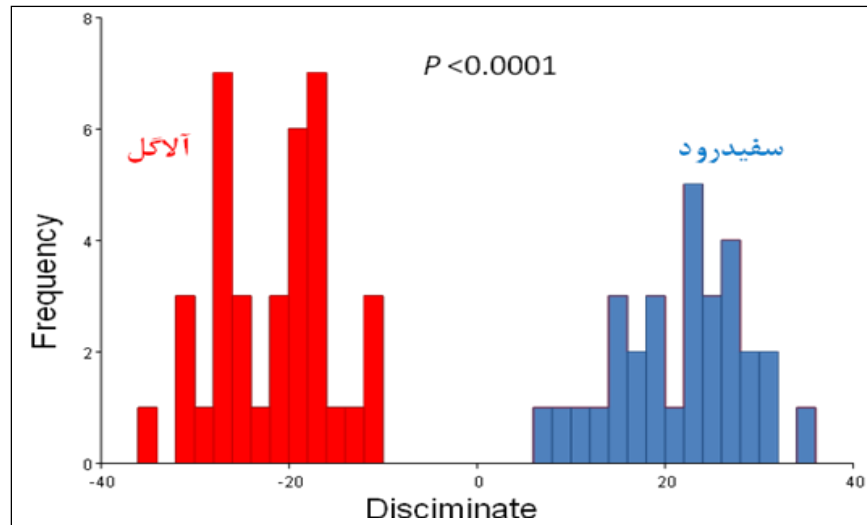
در مقایسه اندازه نمونه‌های دو جمعیت تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد ($P > 0.05$) (شکل ۲). آنالیز تجزیه به تابع‌های اصلی تغییرات شکل بدن را در سه PC آشکار نمود. PC1 مربوط به تغییر جایگاه لندمارک‌های مستقر در ناحیه سر، تنه و ساقه دم و PC2 و PC3 مربوط به تغییر جایگاه لندمارک‌های مرتبط با عرض بدن و نوک پوزه بودند که در مجموع ۶۵/۸۹ درصد از تغییرات قابل مشاهده را شامل شدند (شکل ۳). آنالیز PCA نیز نشان داد که این دو جمعیت کاملاً از لحاظ شکل بدن از یکدیگر قابل تفکیک هستند (شکل ۳). تحلیل تشخیصی (DFA) و تجزیه واریانس چند متغیره (Manova) نشان داد که شکل بدن دو جمعیت ماهیان کاراس دریاچه آلاگل و سفیدرود تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند ($P < 0.0001$) (شکل ۴).

شکل ۲: مقایسه اندازه (اندازه مرکز) نمونه‌های دو جمعیت ماهی کاراس (*Carrassius auratus*) سفیدرود و دریاچه آلاگل.

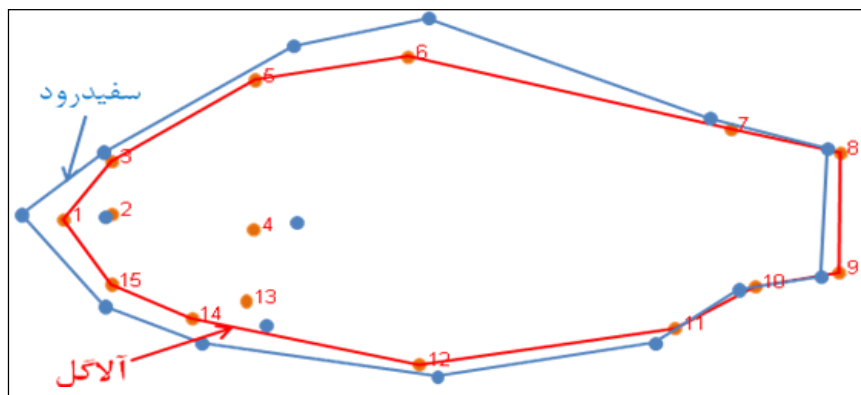

شکل ۳: نمودار آنالیز تجزیه به تابع‌های اصلی (PCA) شکل بدن جمعیت‌های ماهی کاراس (*Carrassius auratus*) سفیدرود و دریاچه آلاگل.

شکل ۴: نمودار تحلیل تشخیصی (Discriminant Functional Analysis) داده‌های مختصات لندمارک‌های مربوط به شکل بدن جمعیت‌های ماهی کاراس (*Carrassius auratus*) رودخانه سفیدرود و دریاچه آلاگل.

مقایسه میانگین شکل بدن دو جمعیت ماهی کاراس سفیدرود و دریاچه آلاگل نشان داد که ماهیان رودخانه سفیدرود دارای شکل بدن پهن‌تری نسبت به ماهیان دریاچه آلاگل می‌باشند و علاوه بر این سر ماهیان سفیدرود بزرگ‌تر و تیزتر بوده و دم کوتاه‌تری نسبت به ماهیان آلاگل دارند. در ماهیان سفیدرود، موقعیت باله‌های سینه‌ای نیز نسبت به جمعیت ماهی کاراس آلاگل کمی به طرف عقب جابه‌جاشده بودند (شکل ۵).

شکل ۵: نمودار مقایسه شکل بدن جمعیت‌های ماهی کاراس (*Carrassius auratus*) سفیدرود و دریاچه آلاگل به صورت گراف Wireframe.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج نشان داد که تفاوت معنی‌داری بین شکل بدن دو جمعیت کاراس مورد مطالعه وجود دارد. بر اساس نتایج، ماهیان رودخانه سفیدرود دارای شکل بدن پهن، سر بزرگ و ساقه دم نسبتاً کوتاه‌تری نسبت به ماهیان دریاچه آلاگل هستند. علاوه بر این سر ماهیان سفیدرود تیزتر بوده و دم کوتاه‌تری نسبت به ماهیان آلاگل دارند. در ضمن در ماهیان سفیدرود، موقعیت باله‌های سینه‌ای نسبت به جمعیت کاراس آلاگل کمی به طرف عقب

جابه‌جاشده بودند. در ضمن قاعده باله دمی در ماهیان سفیدرود طول‌تر از ماهیان آلاگل بود. مطالعه Haas و همکاران (۲۰۱۱) نشان داد که ماهیان آب ساکن دارای بدن پهن، سر کوچک‌تر، باله پشتی کوتاه‌تر هستند. نتایج مقایسه شکل بدن جمعیت‌های رودخانه‌های زی و دریاچه‌ای، نتایج کاملاً متفاوتی را با مطالعات قبلی نشان دادند، چراکه ماهیان رودخانه سفیدرود دارای بدنی پهن‌تر نسبت به ماهیان دریاچه آلاگل بودند. با توجه به مشاهدات انجام‌شده در مورد جایگاه زیست و محل صید این‌گونه در رودخانه سفیدرود، زیستگاه ماهی کاراس به ریز زیستگاه‌های خاص موجود در رودخانه وابسته می‌باشد، به عبارت دیگر ماهی کاراس فقط در حاشیه رودخانه و درجایی که پوشش گیاهی وسیع وجود دارد، یافت می‌شود و این‌گونه به‌هیچ‌عنوان در جریان‌های آزاد رودخانه زیست نمی‌کند. از این‌رو شکل بدن پهن‌تر برای استقرار در محیط‌ها و فضاهای فاقد جریان بین گیاهان آبی حاشیه رودخانه‌ای برای این‌گونه مناسب خواهد بود. اساساً بدن‌های پهن و سربزرگ یک سازگاری برای قابلیت مانور سریع را پیشنهاد می‌کند و می‌تواند به یافتن غذا در آن‌ها کمک نماید (Langerhans et al., 2003). ماهیان رودخانه سفیدرود سربزرگ‌تر و تیزتری (انتهاهی‌تر) نسبت به ماهیان دریاچه آلاگل داشتند. تغییر در شکل بدن و به‌ویژه سر به‌طور غیرمستقیم به‌واسطه تغییرات در عمل جستجوی غذا می‌باشد و این تغییرات شکل القاشده، بر بازده عمل جستجو غذا تأثیر می‌گذارد (Andersson et al., 2005). تغییر شکل در ناحیه سر و دهان عمدتاً منعکس‌کننده تفاوت در تغذیه شامل نوع و جهت تغذیه و ترکیب غذایی مورد استفاده هست (Langerhans et al., 2003). ماهیان، غذای در دسترس غالب (که بیشتر در محیط است) را حتی برخلاف تخصص غذایی مورد استفاده قرار می‌دهند (Lowe-Mc Connel, 1987; Winemiller, 1989, 1990; Robninson and Wilson, 1994). علیرغم اینکه ماهی کاران یک‌گونه همه‌چیزخوار است، ولی از آنجایی که در محیط‌های رودخانه‌ای غذای این‌گونه شامل گیاهان آبی و آبزیان روی آن‌ها می‌باشد یا به‌عبارت‌دیگر از ستون آب تغذیه می‌کند (باقری و همکاران، ۱۳۸۹)، سربزرگ و دهان انتهایی در آن‌ها می‌تواند توجیه گردد (Winemiller, 1992; Moyle and Cech, 2000). از سوی دیگر به دلیل اینکه در محیط‌های دریاچه‌ای غذای در دسترس عمدتاً شامل بتوزها و دیتریته‌ها می‌باشد، از این‌رو دهان زیرین‌تر و سر کوچک‌تر در ماهیان این اکوسیستم‌ها همانند جمعیت آلاگل می‌تواند برای این گروه یک مزیت محسوب گردد (Winemiller, 1992; Moyle and Cech, 2000; Haas et al., 2011). البته برای تأیید این فرضیه نیاز است که تغذیه جمعیت‌های دریاچه‌ای مورد بررسی قرار گیرد.

جمعیت ماهیان کاراس رودخانه سفیدرود دارای موقعیت باله‌های سینه‌ای جابه‌جاشده به‌طرف عقب و قاعده باله مخرجی طول‌تری نسبت به ماهیان آلاگل بودند. Nacua و همکاران (۲۰۱۰) با استفاده از روش ریخت‌سنجی هندسی تغییرات شکل بدن میان دو جمعیت *Glossogobius* صیدشده از دو دریاچه Lanao و Buluan را مورد مطالعه قراردادند و نتایج نشان داد که ماهیان دریاچه زی باله پشتی و همچنین باله مخرجی درازتری نسبت به ماهیان صیدشده از رودخانه داشتند. مطالعه Haas و همکاران (۲۰۱۱) نیز بر روی شکل بدن ماهی *Cyprinella venusta* صیدشده از رودخانه Mobile و مخزن آب ساکن نشان داد که ماهیان صیدشده از رودخانه دارای بدن پهن، سر کوچک‌تر، باله پشتی کوتاه و جلویی‌تری نسبت به نمونه‌های رودخانه‌ای بودند. با توجه به مقایسه نتایج این تحقیق و مطالعات دیگر می‌توان نتیجه‌گیری کرد که انعطاف‌پذیری شکل بدن و باله‌ها در ماهیان احتمالاً به نوع گونه و نوع ریز زیستگاه محل سکونت وابسته می‌باشد و باله سینه‌ای عقبی و باله مخرجی دراز در جمعیت سفیدرود یک مزیت شناگری برای ماهی کاراس در ریز زیستگاه رودخانه‌ای (حاشیه دارای گیاهان آبی فراوان) می‌باشد.

Nacua (۲۰۱۰) در تحقیقی بر روی شکل بدن دو جمعیت ماهی گوپی سفید ساکن در دریاچه و رودخانه مشاهده کرد که شکل بدن در بین دو جمعیت تفاوت دارند. در این مطالعه ماهیان ساکن دریاچه دارای سربزرگ‌تر، دهانی باریک‌تر و باله مخرجی درازتر نسبت به جمعیت رودخانه‌ای بودند. بعضی اوقات تغییرپذیری ریختی در ویژگی‌های ریختی می‌تواند انعکاسی از فشار در فرآیندهای شکار و شکارچی باشد (Robinson and parsons 2002). این پدیده با به‌کارگیری ریخت‌سنجی هندسی بر روی ماهی ماکرل مدیترانه‌ای نیز مشاهده‌شده است (Turan, 2004). به‌عبارت‌دیگر افزایش ارتفاع بدن می‌تواند یک استراتژی برای مقابله با شکار شدن باشد که در آن به‌واسطه افزایش ارتفاع بدن به نسبت دهان و دستگاه گوارش شکارچیان به وقوع می‌پیوندد (Lattuca et al., 2007). موقعیت باله دمی با موقعیت ماهی در ستون آب در ارتباط بوده و حتی تفاوت در موقعیت باله سینه‌ای می‌تواند دال بر تفاوت‌های الگوی شنا باشد (Turan, 2004). Carpenter (۱۹۹۶) در بررسی که بر روی ماهیان

خانواده Serranidae انجام داد، داشتن بدنی بلند و ساقه دمی کوتاه‌تر در بعضی از نمونه‌ها نسبت به دیگر نمونه‌ها را تابعی از تغییرات در محل سکونت و بوم‌شناسی هر نمونه ذکر کرد. Darcy (۱۹۸۵) در بررسی یک ماهی دریایی عنوان کرد ماهیان باریک با سرهای کوچک و ساقه دمی درازتر شناگرهای بهتری هستند که اساساً در اعماق شنی یافت می‌شوند و به‌طور فعال از ماهیان و سخت‌پوستان بستر تغذیه می‌کنند. نتایج مطالعه حاضر، انعطاف‌پذیری ریختی شکل بدن ماهی کاراس را نسبت به ویژگی‌های محیطی زیستگاه تأیید نمود. شکل کلی بدن ماهی کاراس به‌طور طبیعی پهن می‌باشد و این امر یک ویژگی ژنتیکی در آن‌ها است. از این‌رو این گونه غیربومی برای استقرار در یک اکوسیستم آبی نیاز به یک محیط نسبتاً ساکن دارد که می‌تواند آب‌های ساکن دریاچه‌ای یا ریز زیستگاه‌های نسبتاً ساکن موجود در رودخانه‌ها باشد. از آنجایی که پاسخ سازگاری یک‌گونه به محیط می‌تواند همزمان به تمایز ژنتیکی و تغییرپذیری ریختی باشد (West-Eberhard, 1989)، با توجه به اینکه زمان طولانی از معرفی این گونه به آب‌های داخلی کشور نمی‌گذرد، از این‌رو در این گونه، زیستگاه و ویژگی‌های مربوط به آن باید به‌عنوان عامل مؤثرتر بر شکل بدن در نظر گرفته شود.

منابع

- باقری، ط.، عبدلی، ا. و هدایتی، ع. ا.، ۱۳۸۹. بررسی سن و رشد ماهی کاراس (*Carassius auratus*) در مصب رودخانه گرگان. مجله زیست‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره بیست‌وسه، صفحات ۸۴۹-۸۴۳.
- صیاد بورانی، م. ۱۳۷۷. زیست‌سنجی و بررسی جمعیتی ماهی کاراس تالاب انزلی در سال ۱۳۷۶. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس. تهران.
- عبدلی، ا.، ۱۳۷۸. ماهیان آب‌های داخلی ایران. انتشارات نقش مانا، چاپ اول، تهران، ۳۷۷ ص.
- Adams, D. C. and Funk, D. J., 1997. Morphometric inferences on sibling species and sexual dimorphism in *Neochlamisus bebbianae* leaf beetles: multivariate applications of the thin-plate spline. *Systematic Biology*, 46: 180-194.
- Andersson, J., Frank, J. and Tony, S., 2006. Interactions between predator-and diet-induced phenotypic changes in body shape of crucian carp. 273, 431-437.
- Angelo, L., Buslacchi, S., CLudovic, C. and Cataudella, F. S., 2000. Comparing geometric morphometrics and outline fitting methods to monitor fish shape variability of *Diplodus puntazzo* (Teleostea: Sparidae). *Aquacultural Engineering* 21. 271-283
- Bookstein, F. L., 1991. *Morphometric tools for landmark data: geometri and biology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carpenter, K. E., 1996. Morphometric pattern and feeding mode in emperor fishes (Lethrinidae, Perciformes). In LF Marcus, M Corti, A Loy, G Naylor, DE Slice, eds. *Advances in morphometrics*. NATO ASI Series A: Life Sciences, Vol. 284. New York: Plenum Publ., pp. 479-487
- Costa, C. and Cataudella, S., 2007. Relationship between shape and trophic ecology of selected species of Sparids of the Caprolace coastal lagoon (Central Tyrrhenian sea). *Environmtao Biology of Fish*, 78: 115-123.
- Coad, B., 2013. **Fresh water fishes of Iran**. *Acta Scientiarum Naturalium Academiae Scientiarum Bohemicae*, Brno, 29(1): 1
- Darcy, G. H., 1985. Synopsis of biological data on the sand perch, *Diplectrum formosum* (Pisces, Serranidae). NOAA Tech. Rep. Circ. NMFS 26: 1-21.
- Guill, J. M., Hood, C. S. and Heins, D. C., 2003. Body shape variation within and among three species of darters (Perciformes: Percidae). *Ecology of Freshwater Fish*, 12: 134-140.
- Haas, T. C., Blum, M. J. and Heins D.C., 2011. **Morphological responses of a stream fish to water impoundment**. 10.1098.
- Hendry, A. P., Taylor, E. B. and McPhail, J. D., 2002. Adaptive divergence and the balance between selection and gene flow: lake and stream stickleback in the misty system. *Evolution*, 56: 1199-1216.

- Kuliev, Z. M., 1988.** Morphometric and ecological characteristics of Caspian Vimba” *Vimba vimba persa*”. Journal of Ichthyology, 28: 29-37.
- Langerhans, R. B., Layman, C. A., Langerhans, A. K. and DeWitt, T. J., 2003.** Habitat-associated morphological divergence in two Neotropical fish species. Biol. J.linn.Soc, 80: 689-698.
- Lattuca, M., Battini, A. and Macchi, P. J., 2007.** Trophic interactions among native and introduced fishes in a northern Patagonian oligotrophic lake. Journal of Fish Biology. 72, 1306–1320
- Lowe-Mc Connell, R. H., 1987.** Ecological studies in tropical fish communities. London: Cambridge University Press.
- McGuigan, K., Franklin, C. E., Moritz, C. and Blows, M. W., 2003.** Adaptation of rainbow fish to lake and stream habitats. Evolution, 57: 104-118.
- Moyle, P. B. and Cech, J. J. Jr., 2000.** Fishes: an introduction to ichthyology. Uppersaddle River, NJ: Prentice Hall.
- Nacua, S. S., Dorado, E. L., Torres, M. A. J. and Demayo, C. G., 2010.** Body shape variation between two populations of the white goby, *Glossogobius giuris*. Research Journal of Fisheries and Hydrobiology, 5: 44-51.
- Robinson, B. W. and Wilson, D. S., 1994.** Character release and displacement in fishes: aneglected literature. Am. Nat, 144: 596-627.
- Robinson, B. W. and Parsons, k. J., 2002,** Changing times, spaces and faces: tests and implications of adaptive morphological plasticity in the fishes of northern postglacial lakes. Can. J. Fish. Aquat. Sci., 59: 1819-1833.
- Rohlf, F. J., 1998.** On applications of geometrics morphometrics to studies of ontogeny and phylogeny. *Systematic Biology* .47 : 147-158 .
- Rohlf, F. J. and Marcus, L. F., 1993.** A revolution in Morphometrics. Trends in Ecology and Evolution, 3: 129 - 132.
- Tjark, H., 2009.** Geometric morphometric analysis of head shape in *Thamnophis eleganus*. M.S. Thesis. California state university, chico. P.P.75.
- Turan, A. D., Memiş, B., Karamanlyođlu, Z. PamukÇu, and Sut, N., 2004.** Acta Anaesthesiologica Scandinavica. Article first published online: 25 FEB 2004 DOI: 10.1111/j.0001-5172.2004.00350.x
- Webb, P. W., 1982.** Locomotor patterns in the evolution of actinopterygian fishes. American Zoologist, 22: 329–342.
- West-Eberhard, M. J., 1989.** Phenotypic plasticity and the origins of diversity. Annual Review of Ecology and Systematics, 20: 249–278.
- Winemiller, K. O., 1989.** Ontogenetic diet shifts and resource partitioning among piscivorous fishes in the Venezuelan llanos. Environmental Biology of Fishes, 26: 177–199.
- Winemiller, K. O., 1990.** Spatial and temporal variation in tropical fish trophic networks. Ecological Monographs, 60: 331–367.
- Winemiller, K. O., 1992.** Ecomorphology of freshwater fishes. National Geographic Research and Exploration, 8: 308–327
- Zelditch, M. L., Swiderski, D. L., Sheets, D. H. and Fink, W. L., 2004.** Geometric morphometrics biologists. san Diego, CA: Academic Press.